

Opětovně jsme usedli s Michaelem Hauserem k otázkám spojeným se slovem. Není zvláštní, že pokaždé člověk odhalí nové pohledy – a to díky dotýkání se podstaty skutečnosti, která je asi nevyčerpatelná. Možná díky ní člověk žije – a co více má touhu žít. Slovo, zabýváte-li se jím opravdově, vás vede k usebírání skutečnosti, kde právě člověk – subjekt vystupujete jako hlavní postava, jenž má touhu ochutnat z vlastního pramene života, ovšem musí se tomu otevřít. Jedná se někdy o namáhavou práci, která má plody osvobození, avšak míru svého osvobození si volí každý sám. Neprovádíme-li usebírání, pak se stáváme obětí těch, kteří z nás chtějí mít prospěch a zbytečně se vydáváme na cestu sebeabdikace.

Dialog byl nahrán během léta roku 2019 v Praze na UK.

MS: *Pane docente, setkáváme se počátkem června roku 2019. Proberme spolu pár poznámek o slově, aby naše setkání bylo povzbuzující.*

MH: V antické kultuře mělo slovo poněkud jiný význam než v kultuře židovské. Můžeme říci, že v obou těchto kulturách slovo v sobě neslo božský význam. Rozdíl mezi pojetím slova v řecké a římské kultuře na jedné straně a v kultuře židovské spočíval v tom, že slovo v kultuře řecké a římské bylo spjaté s polyteismem, tedy s mnohostí bohů. Již v zakládajícím textu antické kultury, kterým je Homérova Ílias a Odyssea, je pak slovo proměnlivé. Bohové slibují, ale pak některé sliby nesplní.

V židovské kultuře je slovo závazné, neměnné, protože slovo je projevem Hospodina. V tom spatřuji zásadní rozdíl.

MS: *Proč – podle vás – někde bohové slovo plnit nemusí, ale někde je zdůrazňována síla božského elementu slovem vyřčeným.*

MH: Důležitý je polyteismus se souhrou mezi bohy a zároveň s jejich nesouladem. Židovské a křesťanské pojetí Boha je zaměřené na hlubší sjednocení mnohosti. Nachází se tam jeden princip, který se nicméně dále člení. Je tam jedno – jeden Bůh, ale ve Starém zákoně cítíme zbytky vlivů polyteismu – v jednom žalmu se píše: Hospodin povstává ve shromáždění bohů. V křesťanství je jednota Boha vnitřně rozlišena na tři „osoby“ v Trojici. V původním řeckém znění se „osoba“ označuje jako „prosopon“. Byl to termín užívaný v divadle, který označoval divadelní masku, jež měla vyjadřovat charakter jednajících postav. Trojice je jednota s třemi různými charakterovými projevy. Jak zdůrazňují někteří dnešní teologové jako John Milbank – Trojice je proces, který spojuje diferenciaci a jednotu. Samotný Bůh, resp. druhá božská osoba, se v Janově evangeliu chápe jako slovo. Řecký výraz je zde logos, který má mnohem širší význam, ale můžeme jej vyložit jako slovo, které je zároveň aktem svého uskutečnění. V terminologii filosofie jazyka, je toto slovo performativním aktem, jenž tvoří tak řečeno jeho samotný významový obsah. Toto slovo je neoddělitelné od jednání, či jednání je dokonce jeho podstatou. V řecké a římské kultuře je slovo spjato s vyjednáváním mezi bohy. Bohové vyjednávají koalice, a používají slova dokonce jako prostředku lsti. Právě to vyjadřuje podstatu slov v lidské společnosti, o níž by současný filosof Alain Badiou řekl, že uznává existenci těl a jazyků, ale neuznává existenci pravd. Je to společnost „demokratického materialismu“. Pospolitost řeckých bohů vyjadřuje demokratický materialismus na vyšší úrovni.

MS: *Jedinec si pak přizná: není náhodou antický svět nám lidem bližší? Není tam příliš potencialit výkladu?*

MH: Pochopitelně. Připomíná to postavení slova v moderní a postmoderní společnosti, v níž slovo přestává mít posvátnou hodnotu. Ve středověku se užívaly formule, které byly chápány jako absolutně závazné a nezrušitelné. Kdo je porušil, nebyl důvěryhodný. Příkladem může být „slovo krále“. Vnímalo se to tak, že porušení závazku vyvolá katastrofu. Vezme-li někdo slovo nadarmo ...

MS: ... s tím se setkáváme v Desateru a naše babičky je měly.

MH: Tento fenomén je patrný na reformačním hnutí – mám na mysli luteránství a kalvinismus. Právě oni vzali boží slovo za absolutně závazné. Tato skutečnost se projevuje tím, že boží jméno se zvláště v kalvinismu nevyslovuje.

MS: *Tím jsme se přiklonili k židovství.*

MH: Reformace se pokusila vrátit slovu jeho závaznost, kterou mělo v židovství, ale také v Novém zákoně. Takový přístup vedl k tomu, že se slovník kalvinismu, tedy i reformovaného světa Švýcarska, Skotska i části Anglie změnil a výroky jako Pozdrav Pánbůh se vypustily, poněvadž se považovaly za znevážení posvátného slova. Jakmile boží slovo budeme používat často, devalvujeme jej.

MS: *Možná bychom se neměli brát tak vážně a ustavovat přirozené síly konkrétních slov.*

... Slovo jako opravdový dar ...

MS: *Pane docente, kdy se slovo stává opravdovým darem? Jak bychom o ně měli pečovat?*

MH: Slovo se stává opravdovým darem, pokud se nám ho nedostává. Nesetkáváme se slovem, ale spíše se slovní „vatou“, plovoucími znaky bez významů. V životě jsme „zavaleni“ přemírou zvuků. Ty, které slyšíme kolem nás, mají podobu slov, ale nejedná se o slova.

MS: *Jedná se o šum, který rozptyluje.*

MH: Slovo začne rezonovat, pokud si vytvoříme distanci vůči kontinuu, ba moři šumů, nadbytku slov.

MS: *Nevzniká to kvůli tomu, že naše identita není integrovaná? Naše já nekoresponduje s celkem, v němž se pohybujeme?*

MH: Jestliže si vytváříme identitu, která odmítá devalvací slova, je to pouze dobře. Nemyslím si však, že je možné vytvořit si plnou izolaci a není to ani žádoucí. Zde jsou dva póly. První je nesouhlas s pseudojazykem, v němž žijeme, ale pak je druhý pól – a to je utváření vztahu k živému jazyku, na který nelze rezignovat.

MS: *Doufám, že si vytvoříme dobré štíty, abychom clonili šum, jenž člověka otravuje stejně jako odporné mouchy.*

... Současnost slova ...

MS: *Pane docente, jak s darem slova nakládáme my Češi?*

MH: Víme, že váha slova se po sametové revoluci rozvolňuje. Vzniká stav, jemu se odborně říká odpojení signifikátu a signifikantu.

MS: *Jak k tomu my, laici, můžeme přistoupit?*

MH: Rozpojení významu slova a slova jako znaku. Řekneme-li slovo umění, dochází k odpojení od významu slova umění. Nikdo vám neřekne, co toto slovo znamená.

MS: *Vzdělaný jedinec si může představit barokní Dientzenhoferův svatostánek na Malé Straně, případně Santiniho pak komplex na Zelené hoře u Žďáru nad Sázavou.*

MH: Zamířil jste do historie, ale sám jsem myslel současnost, jak my se vztahujeme k umění, jestli

dnes má smysl mluvit o umění. Šlo pouze o příklad slova. Nerad bych přešel do problematiky vymezování umění. Zastavme se u dalších slov – jako je slovo filozofie. Kdekdo o ní hovoří. Například máme filozofie výroby mléka, filozofii zahraničního obchodu.

MS: *Spíše se jedná o vypůjčení slova, přiblížení se k podstatě než o opravdové hledání moudrosti. I my lidé jednáme podobně. V našem životě se pouze přibližujeme k obsahu skutečnosti, ale jen zřídka se jej opravdu dotýkáme.*

MH: Na tuto skutečnost upozorňuje Theodor Adorno, který ve čtyřicátých letech minulého století zkoumal komerční rozhlasové vysílání ve Spojených státech. Tam se objevují výrazy, které mají vyvolat romantické pocity, jako rapsodie, třebaže rapsodie znamenal zpěv rapsóda, který přednášel líčení určitých závažných a často tragických událostí. Nejznámějším rapsódem je Homér. Jak říká Adorno, milenci svůj vztah nazývají rapsódií, aniž vědí, co rapsodie je. Slovo vyvolává dojem, že je něčím poetickým. Takto se odpojuje význam slova od znaku.

MS: *Uvědomíte-li si tuto skutečnost, nastává náprava.*

MH: Neakceptujete-li pouhého užívání znaku, tento postoj není samozřejmý. V určitém prostředí – na univerzitách, v kultuře obecně, by mělo být samozřejmé, že slova mají svůj význam. Ale i to se mění. Tuto skutečnost můžeme vidět například v nadužívání výrazů, kterým rozumí určitá úzká komunita a možná ani to ne, jako je třeba termín cispender nebo cisnormativita. Není pravda, že volba slov je pouze záležitostí jedince nebo úzké komunity, takzvané sociální bubliny. Společnost k jednotlivci či ke komunitě přistupuje především podle jejího slovníku a jazyka. Tento společenský vztah se pochopitelně mění a člověk obsah slova nedokáže přesně určit. Nemůžete například beze zbytku ovlivnit, jak na vás budou nahlížet ostatní.

MS: *Jsem-li uvědomělý jedinec, vážím-li si sám sebe, ale i slov, pak dokážu vzdorovat.*

MH: Vzpomeňme si na proměnu jazyka v politice po určitou krátkou dobu po roce 1989. Vystupovat kultivovaně bylo bontonem, poněvadž touto kultivovanou, květnatou, vytríbenou mluvou se lišíme od komunistických politiků minulé éry.

MS: *Řeč našich reprezentantů v té době nesla poselství, ovšem řeč jejich předchůdců odrážela jejich ideovou prázdnotu.*

MH: Po nějakých pěti letech najednou kultivovaná řeč zmizela a převládl politický – stranický žargon, jenž připomíná bezobsažnou vyprázdňenou řeč pozdního socialismu.

MS: *Nevystupuje do popředí fakt, že ti, kteří mluví v klišé, nemají zájem o společenský pohyb – a tedy odmítají nesamozřejmost? Slova mají nést náboj, že? Kultivovanou a duchaplnou řečí mluvil Václav Havel, měl zájem pojmenovat skutečnost, a poukázal na své limity.*

MH: Politik, jenž hovoří kultivovanou řečí – tedy řečí, která má vztah k významům, má určité ideály nebo se aspoň snaží předstírat, že je má.

MS: *Nezapomínejme na propojenost slov a činů.*

... Téma politické korektnosti ...

MH: Chtěl bych upozornit na jeden jev. Několik desetiletí se slova odpojovala od významů a stávala se volně plujícími znaky, jež se mohly libovolně používat, neboť významově se vyprázdnila. Zeptejme se, co nastalo v posledních letech. Vidíme, že přichází téma korektnosti. Některá slova se považují za nekorektní a neměla by se na veřejnosti vyslovovat. O čem tato skutečnost svědčí? Určitým slovům

se připisuje význam. Jedná se o nekorektní slova, jimiž není vhodné promlouvat na veřejnosti. Proč?

MS: *Třebas se jimi pojmenovává nežádoucí realita.*

MH: Spíše se jim přisuzuje význam – ať takový či onaký. Užívaná slova opět začínají mít váhu. Řeknete-li „nekorektní“ slovo, vyvolává to společenskou odezvu, ať už negativní nebo pozitivní.

MS: *Užijme příklad: Rom a Cikán. Rom je slušné, úřední pojmenování Cikána.*

MH: Také máme slovo národ nebo třída. Pro některé lidi jsou to slova, která bychom v dnešním světě neměli používat.

MS: *Vyslovím-li slovo národ, nemusí se za mnou skrývat nacionalista.*

MH: Situace nás vyzývá k tomu, abychom slovům vrátili význam, byť touto oklikou. Jde o paradox, měli bychom mít kampaň za „korektní“ slova, aby měla opravdovou hodnotu. Například vyprázdněné slovo „demokracie“. Korektní slova by měla rezonovat stejně jako slova nekorektní.

MS: *Závisí na mnoha okolnostech: ke komu mluvíte. Slova přece propojují skutečnosti. Uslyšíte-li nekorektní slovo v jistém kontextu, pak lépe porozumíte.*

MH: Na toto téma upozorňuji i proto, že v levicové politice se některá slova z jejího vlastního repertoáru považují za nekorektní. Sociální demokracie se stala členem Socialistické internacionály, jež sdružuje sociálnědemokratické, labouristické a sociálně-liberální strany a hnutí. Až na naprosté výjimky žádný sociálně demokratický politik nepoužíval slovo socialismus ani v tom smyslu, že by mluvil o zapojení strany do Socialistické internacionály. Tento výrok by považoval za politické faux pas. Uvědomme si, že po listopadu 1989 se vytvořil mediální a politický prostor, v němž je slovo socialismus v podstatě nadávka, ...

MS: *... byť Tomáš Masaryk v socialismu spatřoval lásku k bližnímu, což není nic hanlivého.*

MH: Slovo socialismus v mediální a politické praxi není považováno za přijatelné, a je možné, že časem pro svou nekorektnost začne opět rezonovat. U jiných slov, která byla nebo jsou podobně nepřijatelná, jako v devadesátých letech slovo kapitalismus, nebo dnes částečně slovo třída či národ, nastala proměna. Slovo kapitalismus dnes používá téměř každý a postupně začínáme používat i slovo třída a národ. Nyní je otázka, zdali to tak bude též u slova socialismus případně komunismus. Český filosof Milan Machovec mi kdysi říkal, ano, jednou to možné bude, ale musí uplynout nejméně padesát let od konce minulého režimu.